

**SUSTAINABLE TOURISM CHANCE FOR DEVELOPMENT
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

ALEKSANDAR LUGONJA^{1*}

¹ *University of Business Studies-Faculty of Tourism and Hotel Management, Jovana Dučića 23a,
78000 Banja Luka, Bosnia and Hercegovina*

Abstract: Bosnia and Herzegovina is rich in many resources such as geographical position, climate, nature. Neither its government nor its people realize the huge potential and possible benefits that tourism can bring about helping them to prosper economically. Tourism is playing more and more important role in national and local economies. There is no evidence that this trend will decline. Visitors can significantly contribute to the local and national economy and the economic multiplier effect of this spend, in turn, supports employment and secondary tourist facilities. Similarly, in the determination of future proposals that could impact on the setting, character and appearance of its potentials, special care is needed by planners and promoters to assess its potential. The key to the sustainable approach to tourism and the cultural heritage is the preparation of appropriate master plan that takes into account the identified overall effects in order to guide the course of development in a way that protects those very resources that attract visitors and that does not cause in the short, medium and long term any reduction in their character or appearance. In the present tourism in Bosnia and Herzegovina is at a low level of development and international competitiveness, but according to projections UNWTO, and in accordance with the "Vision for Tourism to 2020 years", should that become a strategic economic sector in the coming period which will contribute to economic prosperity, economic growth and development of national economy.

Keywords: development, sustainability, tourism, environmental impact, master plan, strategies.

Introduction

One of the most significant economic, social and cultural phenomena of the past fifty years has been the strong and sustained rise of tourism. The World Tourism Organization International (WTO) estimates that tourism has grown annually in arrivals by 7% and expenditure by 11% over the period 1950-2000 (WTO, 2002). In the limited number of analyses undertaken on tourism development and post-socialist processes of restructuring in Central and Eastern Europe (CEE), most attention has been paid to the more advanced societies of Central Europe. By contrast, Europe's less developed and relatively unstable south-eastern corner, where tourism development issues may take on a different complexion, has been relatively neglected. Within this context, tourism's role in post-socialist restructuring in Bosnia and Herzegovina is examined, reflecting on issues of mass tourism and diminishing segregation. In Bosnia and Herzegovina there is still no specific tourist product of rural tourism. Economy in rural tourism, to be imposed as an alternative bid, must be much more creative than the hotel chains which is a major challenge for those engaged in marketing and promotion of rural tourism (Лугоња, 2012). Rural tourism is examined as a vehicle for sustainable development. With a dynamic mix of mass and niche

* E-mail: aleksandar.lugonja@gmail.com

markets to target, the potential of rural tourism development in South-eastern Europe continues to be constrained by regional instability.

Sustainability-based on the general definition for sustainable development, sustainable tourism has been perceived as simultaneously encompassing the environmental, economic and socio-cultural aspects in the long-term planning of the sector development. Aronson (2000) defines development as associated with positive social change, which means moving forward to something that is better than at present. The spatial and social polarisation and widening economic disparities that have been observed in the Balkans, as in all other European transition countries, over the last two decades show, if nothing else, the limitations of this developmental model in securing balanced and thus sustainable and equitable growth (Monastiriotis, & Petrakos, 2009). From a long term view the development of tourism depends on the development of the European urban system (Јерковић, 2009). Tourism is only a part of the whole idea of sustainable development. In order to achieve such balanced development integrating and respecting basic principles such as the precautionary principle, intra and inter-generation equity, and the responsibility for the preservation of the environment and natural resources for future generations is necessary (European Tourism Forum, 2002). Sustainable tourism involves a challenge to develop quality tourism products without adversely affecting the natural and cultural environment that maintains and nurtures them. At the heart of sustainable tourism is a set of implicit values related to striving to integrate economic, social and cultural goals. One possible approach to tourism development is an endogenous proposed by Ray (Ray, 1998, 1999), again by Kneafsey, 2001, and applied to the peninsula Finistère, in the Bretagne region of French, further application is supported in a rural area of West Wales (Kneafsey, Ilbery and Jenkins, 2001), who pay attention to the relationship between tourism and local relations and particularly of culture.

According to World Tourism Organization (WTO) tourism is said to be the largest and fastest growing industry in the world. Increased leisure time, improved access and infrastructure, increasing incomes and significant reductions in the cost of air travel, despite the current oil price increases, all contribute to huge increases in international travel. Interestingly, the World Tourism Organization predicts that Bosnia and Herzegovina is likely to see one of the greatest increases, worldwide, in tourism up to 2020.

Tourism opportunity for local development

Well managed and regulated development of tourism can be a catalyst of positive change. The economic multiplier effect means that very significant economic benefits can flow into local and national economies and these benefits can spread way beyond the principle tourist attractions. Tourism can activate mechanisms of multiplier growth, favoring, for example, increasing employment, directly or indirectly, even when the type and quality of employment responses depend not only on investments, but, above all, on the sensitivity of the national and local economy and local tourism initiatives which play an important role, depending on the adaptability of human groups, socio-cultural level of the places, targeted groups of visitors to whom the offer is addressed, the structure of the area and environmental conditions.

It is necessary, however, to note that tourism is an economic sector that promises much, in terms of contribution to the national currency, but it is very sensitive to economic conditions and the occurrence of disasters. Its ability shows that tourism as a growth factor, and the reaction of some regional areas, depends on how this sector is assimilated by the population at the time, and how it fits, develops, with other economic activities. The results, in fact, are different, if the concrete initiatives are carried out in traumatic interventions outside the local area or if, instead, consist of acceptable actions by a group of people.

Public policies are characterized by caution and foresight, focus on development, and they have an overall strategic and coordinating role (Јовичић и др., 2012). The companies' strategies, even domestic, differ depending on whether they consider tourism as a final destination of the development of the area, or as means of achieving higher levels of economic development (Dewailly, Flament, 1996). Adoption of one or more points of view, or mediation between the two depends on the spatial planning vision. It also sometimes depends on the knowledge of the environment planning, so the successful investment is a fundamental aspect of the success of development measures. Tourism trends' function is to evaluate locations which do not want to rely solely on tourism, where tourism just helps keep it more attractive and competitive. If we refer to the definition of tourism we will then note that it is a network of services offered to tourists, and the infrastructure needed to support it, the sector involves a wide range of players including private sector tourism businesses, governmental and intergovernmental organizations, development and conservation NGO networks, consumers, development intermediaries and host communities. This activity takes more than one party, institution or organization. Economists will often speak of the numbers of jobs that are related to tourism, the amount of "spend" in a local and national economy and, most importantly, the "multiplier effect" of tourist derived income. So, as a consequence, tourism can often be held in high regard because it can be seen as one-way income stream, causing national and local governments to be favorably disposed to promote and regulate tourist facilities at all costs.

The tourism development opportunities and their economic effects in some regions have a great influence on including a large number of new tourist destinations in the world's tourist market (Штегић и Шимичевић, 2008). Thanks to its natural environmental attributes, landscape qualities, biodiversity, development potential and other characteristics, highmountain areas of Bosnia and Herzegovina are a valuable natural resource (Лугоња, 2013). Tourism can be just a "seasonal" phenomenon, as is often the case in Bosnia and Herzegovina, and if a town or an area becomes too dependent on tourism, its employment structure can be weakened. This is a key consideration when planning tourism development.

Estimating the economic costs and benefits of tourism is a complex mathematical task and demands answers to many questions. A full economic impact of the promotion of Bosnia and Herzegovina will need to be carried out by trained experts but a brief overview of the economic benefit process is helpful in understanding broader benefits that can ensue. Any systematic study of the economic impact of the tourism induced by the development of tourism in Bosnia and Herzegovina needs first to set out the action(s) that are going to bring about tourism growth. Actions will include the further arrangement of visitor attractions, marketing, investment levels and the management of the GTA (Government Tourism Association).

The Environmental Impacts of Tourism

Sustainable tourism is the key to ensuring that the benefits so apparent from tourism growth are planned, managed and developed in line with the capacity of the environment to absorb the increased pressures that will inevitably arise. This section of the paper examines the key environmental impacts of tourism and the adverse consequences that could arise if the proper development and management of major tourism facilities is not properly seen as a key overarching objective. The quality of the built and natural environment is essential in order to provide for quality tourism. Direct impacts caused by the erosion and subsequent damage of the historic heritage, the unwelcome visual impacts of litter, car parking and access; the need for fresh water, toilet facilities and waste water treatment; poorly designed buildings with improperly planned commercial premises and the proliferation of outdoor advertising as local businesses wish to "cash in" on a new

phenomenon and the building of unrelated tourist facilities targeted at a new market can all, individually and collectively, gradually destroy environmental and heritage resources which they depend on.

There is little doubt that unplanned or poorly managed tourism can add to pollution, a fact particularly critical in otherwise unspoilt rural environment. Air quality deterioration from vehicles, noise, litter, sewage, oil and chemical releases can all impact on the natural environment and the enjoyment of their own environment by a host community. Also, there are more and more new buildings where the design and quality is neglected simply because the wish of local businesses to construct cheaply and quickly. And we must not lose sight of the effects tourism has on wildlife and flora especially where protected or vulnerable species may experience disturbance or loss of habitat because of human traffic, waste gas emission, improper sewage or the insatiable need for more concrete and tarmac to cater for more visitors. An inevitable consequence of any successful tourism development is the permanent demands placed on local infrastructure. Unplanned use of land and possible conflicts caused by the pressures during hotels construction, car parking and catering establishments, if not properly regulated, could undermine many of the unique assets offered by a sensitive place, especially once that saturation point is reached. There is a balance to be struck between the environmental impact and the local economic benefits.

Before being able to develop a master plan for the sustainable establishment of a major tourism destination, it is important to understand the environmental impacts that such a project would have. Actually, within the European Union, the principles of environmental impact assessment (EIA) have been incorporated into national legislation since the implementation of the first European Directive 85/337/EEC. Directive 97/11/EC amended the earlier provisions by extending the extent of developments that were caught by the requirement for EIA and made changes to EIA procedures. Further changes took place by virtue of Article 3 of Directive 2003/35/EC which aligns EIA more closely with public participation provided by the Aarhus Convention. In accordance with the European Union Directives on EIA, "tourism" falls within a schedule II category of development. That is to say, EIA is required if a tourism development exceeds a specified threshold. If so, it is concluded that the development is likely to have significant effects on the environment. Against this statutory background it is perhaps helpful to have regard to current thinking within the European Union on EIA in order to develop a strategy for the sustainable tourism development.

Bosnia and Herzegovina is endowed with beautiful nature and the environmental aspect should be carefully studied. Tourism should be used to justify conservation of natural and human resources by giving its contribution to the environment, which can be in form of:

- Creating an audience for historical and archeological attractions which can provide funds for its conservation.
- Protection of the wooded areas which are now vast but endangered with the illegal logging.
- Transportation system should be redeveloped and reconsidered.
- Introduction of environmentally adjusted domestic products, (leather, rock, wood and other materials are abundant in the area and not properly used).
- Proper zoning, planning and land use should be designed to accommodate the needs of tourists but also to preserve the nature and its landscape.

The Underlying Principles of a Sustainable Approach to Tourism

To address the natural heritage, development must be compatible with the landscape setting of the site; it must maintain its essential ecological processes and recognize the biological diversity and unique biological resources. The design, planning, development and operation of facilities should incorporate the principles of sustainability including micro-renewable energy, heat insulation and the use of recycled materials

wherever possible. An increasing number of local, governmental and national authorities throughout the world recognize the necessity and importance of the introduction of sustainable tourism principles in their strategic projects. Thus, an optimal utilization of natural resources and the regard for social and cultural authenticities of resident communities is obtained (Драговић и др., 2011). State regulatory systems impose restrictions on development that could affect the setting, character and appearance of the cultural heritage. Legal protection does not always secure the future proper preservation of an ancient monument and it is thus essential to develop a management plan and to carry out regular maintenance to prevent progressive deterioration and decay. In Bosnia the Commission to Preserve National Monuments, as it is called, is not seen as an impediment to any development. Its role must be revised in a way it should play a more important role in order to speed up the arrangement of sites that will attract tourists.

As tourism competes for space, resentment towards tourists might be evident. Secondly, there is the impact visitors make on the people's values and local way of life. The medieval city is considerably ruined and during the festival days thousands of people visit it without any control. Some new elements are also introduced. The mentioned impacts, though should have positive effects:

- The number of tourists boosts local economy, generate income and propel new facilities and the improvements and preservation of the existing ones.
- tourism provides two-way flow of information and cultural exchange since it provides contacts and encounters that result in exchange of goods, services and ideas.
- Tourism stimulates production of local arts, handicraft and souvenirs.

Main Issues and Practical Steps Forward for tourism development in B&H

One of the main issues is to convince the Bosnian authorities that Bosnia has great tourism potential and as such it should be explored and exploited.

Why tourism?

There are many reasons why to develop Bosnia and Herzegovina into a leading tourist attraction in the region. Tourism is now one of the world's largest industries and one of its fastest growing economic sectors. Yet if handled well, tourism provides an incentive to build and to preserve the best the destination has to offer: religious sites and buildings, unbeatable nature, historic districts, museums, great scenery and cultural identity reflected in its places and people. Looking at the definition of tourism we can note that it is a network of services offered to tourists, and the infrastructure needed to support it, the sector involves a wide range of players including private sector tourism businesses, governmental and intergovernmental organizations, development and conservation NGO networks, consumers, development intermediaries and host communities. This simply implies that no single organization runs tourism. This activity takes more than one party, institution or organization. It involves many different sectors.

Lack of Superstructure

The whole country struggles with only two five-star hotels and most of those 4 and 3-star usually run full house in the season. Official occupancy rate is very often misreported due to the black economy.

Lack of Infrastructure

Bosnia and Herzegovina once was an important junction because of its geo-strategic location. The country is not connected with highways and even the motorways are having the reputation of the worst in the Central Europe. The development in this direction is a must for tourism to flourish. Railways and waterways are even worse and we all know that tourism is all about moving people from a destination to a destination.

Lack of Design and Signposting

There is virtually no signage in any language that would lead a potential tourist or traveler to come and visit this small country in the heart of Europe. Tourists in Bosnia and Herzegovina have problems getting their directions. New proper design and signage should be carefully designed and applied. For any tourism to develop all three levels of stakeholders should be working together (Doswell, 1997, p 7). The three levels are:

1. Government which should take responsibility of the development policy and planning and give a general framework for cooperation.
2. Second level includes the organizations concerned with tourism development and operations that are in the front line i.e. hotels, other accommodation facilities, catering services, cultural, historic and scenic attractions, and transportations services.
3. The third level includes the whole range of ancillary support services that are both public and private such as: post office, customs, the media, the retail trade, banks, churches, universities and colleges, ...

Various committees, councils, working groups, task forces representing public and private sector should play coordinating and consultative role.

Government tourism administration (GTA) mainly depends on the administrative composition of the country. Bosnia and Herzegovina has many levels of administration and many governments from local, cantonal to entity and finally the level of the country, herein referred as B&H level. Every municipality has its own tourist association. Similarly, each canton has its tourist association. Both entities have their own tourist association and unfortunately it stops there. At the state level there is no institution that handles tourism and plays coordinating role for the whole country. Ministry of Foreign Trade is responsible for tourism but plays extremely passive role due to several reasons. The major reason is that the tourism has been greatly politicized and it is used in the political campaign aggressively. However, the mentioned ministry does not have a person responsible for this sector, not mentioning the profile of that person, nor is there a law on tourism at the B&H level. Additionally, there was no strategy for the development of the country and thus there is no strategy for tourism. Thirdly, as a result of the two, tourism is given a passive support without any funds.

B&H Level Government

Having in mind previously mentioned, the situation down the ladder is rather chaotic. Since there is no strategy on the highest level, no laws pertaining to tourism and no coordinating body, all governmental instances are left on their own to create the strategies. This resulted in numerous strategies and many overlapping projects where energy and funds were lost. It's been just latest governments at different levels started cooperating, which is a good sign, but far from desirable outcomes. Both entities now do have ministries of tourism but they respectively lack political independence, appropriate skills, clarity of objectives, intergovernmental cooperation and coordination.

Local Government

Local governments should play an important role in developing tourism. They should:

- Assess the number and the distribution of tourists in the area.
- Estimate future changes and its implications.
- Identify growth opportunities.
- Assess the impact of tourism on employment and income in the area.
- Identify the need for conservation.

They should also take care of the following:

- Provision of leisure facilities for tourists (so far there is none).
- Planning.
- Parking space for coaches and cars.

- Marketing of the whole area.
- Preservation of historic buildings, etc.

In fact, the local government should be a catalyst for the regional campaign and fighting, in order to BIH government draw attention to its potential. The local government should do the same campaign as the cantonal government and its tourist association do.

Rural opportunities that can be exploited by local communities should be identified in order to improve living standard and also to promote tourism in a region. Initiative in this field should be designed having in mind the interconnection with micro and small enterprises development. Links should also be established with the urban outlets or market areas in order to maximize positive effects. Before starting any actions it is necessary to study and assess the situation of a rural (tourism) destination, especially in regard to its location, marketing, human resources and facilities.

Bosnia and Herzegovina has great natural potential for development of rural tourism but it is necessary to research other possible potential. Existing networks of resources are insufficient and it is necessary to make a survey in order to give possibilities to domestic and foreigner tourists, to learn more about Bosnia and Herzegovina, to make quality plans of their journey and to get reliable information about tourist attractions. The main target of such a survey should be recognizing existing capacities in regions, with potential for rural tourism, and to find out how many people are interested in providing tourist offer, in order to develop rural tourism. Some objectives of the survey would be:

- Existing capacities and facilities (apartments, bungalows, houses, rooms).
- Additional offer (vehicles, rent-a-car, boats, guides, interpreters).
- Marketing.
- Gender structure.
- Status (employed/unemployed/ retired people).
- Level of education, etc.

Conclusions

With complementary economic development, tourism is a tool that helps overcome international barriers to economic development. Tourism is one of the world's largest industries and the largest service sector. It is bigger than car industry, agriculture or electronics industry and 52 % of tourism expenditure takes place in Europe, compared with 21 % in the Americas. Tourism is growing fastest in emerging markets such as Bosnia-Herzegovina which is expected, by the UN's World Tourist Organization, to be one of the fastest growing tourist sectors in the world by 2020.

However, one of the main challenges is to convince the authorities at all country levels that we have great tourism potential and as such should be explored and exploited. Some problems are reflected in the lack of superstructures facilities, poor road infrastructure, lack of design and signposts, lack of master plans and strategies for tourism development, lack of coordination at the municipal, cantonal, entity and state level.

References

- Aronson, L. (2000). *The Development of Sustainable Tourism*. London: Continuum.
- Monastiriotis, V., & Petrakos, G. (2009). Local Sustainable Development and Spatial Cohesion in the Post-transition Balkans: in search of a developmental model. *GreeSE Paper No 29*. Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe, LSE.
- Dewailly, J.M. e Flament, E. (1996). *Geografia del turismo e delle attività ricreative*. Bologna: Clueb.
- Doswell, R. (1997). *Tourism, How effective management makes the difference*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Драговић, Р., Тодоровић, М. и Станковић, М.С., (2011). Могућности за развој одрживог туризма на Старој планини. *Гласник српског географског друштва*, 91 (1), 87-116.
- European Tourism Forum, (2002). "Agenda 21 – Sustainability in the European Tourism Sector", *discussion document*, Brussels: 10 December 2002.
- Јерковић, С. (2009). Развој европских урбаних туристичких система. *Гласник српског географског друштва*, 89 (1), 21-38.
- Јовичић, Д., Мирковић, А. и Сибиновић, М., (2012). Значај и изазови туристичке политике у савременом свету. *Гласник српског географског друштва*, 92 (3), 69-94.
- Кнеafsey, М., Ilbery В., Jenkins Т., (2001). Exploring the dimension of culture economies in rural West Wales, "Sociologia ruralis", 41, pp. 296-310.
- Кнеafsey М., (2001). Rural cultural economy. Tourism and social relations, "Annals of Tourism Research", 28, pp. 762-783.
- Љугоња, А., (2013). Sustainable rural development in the mountain areas of Bosnia and Herzegovina. *Thematic Conference Proceedings*. Belgrade: Institute of Architecture and Urban & Spatial Planning of Serbia (IAUS), Belgrade, pp. 439-448.
- Љугоња, А., (2012). Рурални развој и одрживи рурални туризам Босне и Херцеговине. *Демографија*, 9, 221-236.
- Ray, С. (1998). Culture, intellectual property and territorial rural development. "Sociologia Ruralis" 38, pp. 3-20.
- United Nations World Tourism Organization, (2007). *A practical guide to destination management*.
- USAID, (2006). *Cultural Tourism in Bosnia and Herzegovina*. Preliminary Findings.
- Yale, Р. (1995). *The Business of Tour Operations*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Штетић, С., Шимичевић, Д., (2008). Како развити одрживи туризам у Србији. *Гласник српског географског друштва*, 88 (4), 19-28.
- World Tourism Organisation, (2002). *Basic Concepts of the Tourism Satellite Account (TSA)*. Madrid: WTO.
- www.unwto.org
- www.world-tour.org

ОДРЖИВИ ТУРИЗАМ ШАНСА ЗА РАЗВОЈ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

АЛЕКСАНДАР ЛУГОЊА¹

¹ Универзитет за пословне студије - Факултет за туризам и хотелијерство, Јована Дучића 32а,
78000 Бања Лука, Босна и Херцеговина

Сажетак: Босна и Херцеговина располаже многим ресурсима, као што су географски положај, клима, природне и културне специфичности. Ни влада ни становништво ове земље не схватају своје огромне потенцијале и могуће предности које туризам може пружити у циљу њеног економски просперитета. Туризам све више игра важнију улогу у националним и локалним економијама и нема доказа да ће овај тренд да опада. Туристи могу значајно допринети локалном и националном развоју привреде као економски мултипликатор потрошње, заузврат, подржава запошљавање и секундарне туристичке садржаје. Слично томе, у одређивању будућих предлога који би могли утицати на поставку, карактер и изглед својих потенцијала, потребна је посебна пажња планера и промотера у процени и истицању својих потенцијала. Евидентно је да постоји огроман простор за регионалну сарадњу, и у том смислу Босна и Херцеговина има своје конкурентске предности у својој разноликости у односу на регион, које може да искористи у догледној будућности. Кључ одрживог приступа туризму и културног наслеђа је израда одговарајућих мастер планова који треба да узму у обзир укупне ефекте идентификованих циљева, те да води ток развоја на начин који штити не само оне ресурсе који привлаче посетиоце већ и оне који у кратком, средњем и дугом року не изазвају никакве штетне последице у свом карактеру или изгледу. У садашњем тренутку туризам у Босни и Херцеговини је на ниском степену развијености и међународне конкурентности, али би према пројекцијама UNWTO, и у складу са „ Визијом туризма до 2020. године“, требао да постане стратешком привредном граном која ће допринети привредном просперитету и економском расту националне економије.

Кључне речи: развој, одрживост, туризам, утицај на животну средину, мастер план, стратегије

Увод

Један од најзначајних економских и социо-културних феномена у задњих 50 година био је брзи и одрживи раст туризма. Светска туристичка организација процењује да се годишња стопа раста кретала од 7% до 11% у периоду 1950-2000. године (WTO, 2002). У ограниченом броју анализа предузетих на развоју туризма и пост-социјалистичким процесима реструктурирања у централној и источној Европи, највише пажње се посвећује више развијеним друштвима централне Европе. Насупрот томе, европски мање развијени и релативно нестабилни део југо-источне Европе је релативно занемарен. У овом контексту, испитана је улога туризма у Босни и Херцеговини, посебно рефлектујући се на питања развоја масовног туризма и смањење сегрегације. У Босни и Херцеговини још увек не постоји специфичан туристички производ руралног туризма. Економија у руралном туризму, намеће се као алтернативна понуда, која мора бити много креативнија од хотелских ланаца који су велики изазов за оне који се баве маркетингом и промоцијом руралног туризма (Лугоња, 2012). Рурални туризам је испитан као средство за одрживи развој. Потенцијал развоја руралног туризма у Југоисточној Европи наставља да буде ограничен регионалном нестабилношћу.

Појам одрживости-заснован је на општој дефиницији за одрживи развој који се доживљава тако да, одрживи туризам истовремено обухвата еколошке, економске и друштвено-културне аспекте у дугорочном планирању развоја сектора. Аронсон (2000) дефинише развој у вези са позитивним друштвеним променама, што значи да се креће напред, нешто што је боље него сада. Просторна и социјална поларизација и ширење економских разлика које су примећене на Балкану, као и у свим другим европским земљама у транзицији, у последње две деценије показују, ако ништа друго, ограничења овог развојног модела у обезбеђивању уравнотеженог и одрживог раста (Monastiriotis и Petrakos, 2009).

Туризам је само део целе идеје одрживог развоја. Одрживи туризам подразумева изазов да развија квалитетне туристичке производе без негативног утицаја на природну и културну средину, коју одржава и негује. У сржи одрживог туризма је скуп имплицитних вредности које се односе на настојање да се интегришу економски, социјални и културни циљеви. С дугорочног гледишта развој туризма зависи о развоју европског урбаног система

(Јерковић, 2009). У циљу постизања што равномернијег развоја, интеграције и поштовања основних принципа, као што су принцип предострожности, унутар и између генерација, потребна је једнакост и одговорност за очување животне средине и природних ресурса за будуће генерације (European Tourism Forum, 2002). Један од могућих приступа развоју туризма је ендогени који је предложен од стране Реја (Ray, 1998, 1999, ponovo od Kneafsey, 2001, и примењен на полуострву Финистер, у француском региону Бретања, даљом применом подржан је у руралном подручју западног Велса од Kneafsey, Ilbery и Jenkins, 2001), који обраћају пажњу на однос између туризма и локалних односа, а посебно културе.

Према Светској туристичкој организацији (WTO), туризам је највећа и најбрже растућа индустрија у свету. Повећано слободно време, побољшан приступ и инфраструктура, повећање прихода и други фактори, доприносе повећањима путника у међународним путовањима. Занимљиво, у неким својим извештајима Светска туристичка организација предвиђа да ће Босна и Херцеговина у свету имати веома висок раст у области туризма до 2020. године.

Туризам шанса локалног развоја

Добро управљен и регулисан развој туризма, може да буде катализатор позитивних промена. Туризам може да активира механизме мултипликатора раста, фаворизујући, на пример, повећање запослености, директно или индиректно, чак и када тип и квалитет одговора запошљавања зависе не само од улагања, већ, пре свега, од осетљивости националних и локалних економија и локалних туристичких иницијатива у којима важну улогу играју, зависно од прилагодљивости људских група, социо-културног нивоа места, од циљаних група туриста према којима је понуда упућена, од структуре простора и од услова животне средине. Потребно је, међутим, имати на уму да је туризам економски сектор који обећава много, у погледу доприноса валути, али је и веома осетљив на економске услове и појаву катастрофа. Способност коју туризам показује као фактор раста, и реакције појединих регионалних подручја, зависи и од тога како је у времену овај сектор асимилан од стране становништва, и како се уклапа, развија, са другим привредним делатностима. Резултати, у ствари су различити, ако се иницијативе конкретизују у трауматичне интервенције изван локалне средине или ако, уместо тога, састоје се од прихватљивих акција групе људи.

Политике јавног сектора карактеришу опрез и предострожност, усмереност на развој, и оне имају општу стратегијску и координирајућу улогу (Јовичић и др., 2012). Стратегије компанија, чак и домаћих, разликују се у зависности од тога да ли сматрају туризам као крајњу дестинацију развоја подручја, или као средство за постизање вишег нивоа економског развоја (Dewailly, Flament, 1996). Усвајање једне или више тачки гледишта, или посредовање између две, зависи од визије просторног планирања. Оно такође понекад зависи, од предзнања о планирању животне средине, те је успешно инвестирање основни аспект за успех мера развоја. Туристичком „вишеструком ефекту“ добитних прихода. Дакле, као последица тога, туризам може често бити одржан у високом погледу, јер се може посматрати као један начин прилива прихода, изазивајући националне и локалне владе да да промовишу и регулишу туристичке објекте по сваку цену.

Развој туризма и могућности њихових економских ефеката у неким регионима имају велики утицај на велики број нових туристичких дестинација на светском туристичком тржишту (Штетић и Шимичевић, 2008). Захваљујући својим природним и еколошким атрибутима, пејзажним квалитетима, биодиверзитету, развојним потенцијалима и другим карактеристикама, Босна и Херцеговина представља драгоцен природни ресурс (Лугоња, 2013). Тако да туризам не може бити само сезонска појава, као што је чест случај у Босни и Херцеговини, и ако град су или област постали сувише зависни од туризма, његова структура

запослености може бити ослабљена. Ово је кључни фактор приликом планирања развоја туризма.

Процена економских трошкова и користи од туризма је комплексан математички проблем и захтева одговоре на многа питања. Пун економски утицај промоције Босне и Херцеговине треба да се спроведе од стране стручњака, али и кратак преглед економске користи је од помоћи у разумевању ширих предности које могу уследити у том процесу. Неке систематске студије о економском утицају на развој туризма у Босни и Херцеговини треба прво да утврде акције које требају да доведу до туристичког раста. Акције могу бити развој туристичких атракција, маркетинг, инвестиционих нивоа и менаџмент у државним туристичким асоцијацијама.

Утицај туризма на животну средину

Одрживи туризам је кључ за обезбеђивање користи које су толико очигледне, планиран раст, управљање, и развијеност у складу са капацитетом средине да апсорбује повећане притиске који ће неминовно настати. Овај део рада испитује кључне утицаје туризма на животну средину и нежељене последице које би могле настати уколико се правилан развој и управљање главних туристичких циљева не види исправно као кључни свеобухватни циљ. Квалитет изграђеног и природног окружења је неопходан да би се обезбедио квалитетан туризам. Директни утицаји изазвани ерозијом, немарношћу и каснијим оштећењем историјског наслеђа, непожељни визуелни утицаји, потреба за свежом водом, изградња лоше дизајнираних и планираних пословних простора и пролиферација оглашавања на отвореном простору, као нов феномен локалног бизниса у смислу изградње неповезаних туристичких објеката усмерених ка новом тржишту и остали фактори, могу појединачно и колективно, да постепено уништавају животну средину и наслеђене ресурсе од којих зависе.

Нема сумње да непланско или лоше управљање туризмом може довести до загађења, што је чињеница, посебно критична у иначе нетакнутом руралном окружењу. Погоршање квалитета ваздуха из возила, буке, канализација, уље и хемијске обраде могу да утичу на загађење животне средине од стране заједнице. Приметне су нове зграде, где квалитетни дизајни играју подређену улогу жељом локалних моћника да се изгради јефтино и брзо. И не смемо изгубити из вида ефекат туризма који има на дивљачи и флору, посебно када заштићена или угрожена врста могу да доживе поремећај или губитак станишта, због људског саобраћаја, емисије, отворене канализације или незајажљиве потребе за више бетона и асфалта.

Неизбежна последица успешног развоја туризма су службени захтеви везани за локалну инфраструктуру. Непланско коришћење земљишта и конфликти који би могли настати као последица притисака приликом изградње хотела, паркинга и угоститељских објеката, могу угрозити многа средстава која се нуде осетљивом месту, посебно када се достигне тачка zasiћења. Постоји равнотежа између утицаја на животну средину и локалне економске користи. Пре него што се развије мастер план за одрживо успостављање велике туристичке дестинације, важно је разумети утицај на животну средину, да би такав пројекат имао ефекта. У оквиру Европске уније, принципи процене утицаја (EIA) су укључени у национално законодавство још од реализације прве Европске Директиве 85/337/ЕЕС. Директива 97/11/ЕС мења раније одредбе проширењем обима догађаја који су обухваћени као услов од стране EIA. Даље промене су се десиле на основу члана 3. Директиве 2003/35/ЕС која ближе усаглашава EIA уз учешће јавности на Архуској конвенцији. У складу са директивама Европске уније о EIA, „туризам“ спада у секцију II категорије развоја. То јест, EIA је потребан ако развој туризма превазилази одређени праг. Ако је тако, може се закључити да развој вероватно може имати значајне ефекте на животну средину. Против ове законске позадине је можда корисно имати у виду тренутна размишљања унутар Европске уније о EIA у циљу развијања стратегије за одрживи развој туризма.

Босна и Херцеговина располаже значајним природним и друштвеним ресурсима и еколошки аспект треба пажљиво проучавати. Туризам треба да се користи да се оправда очување природних и друштвених ресурса, плаћајући свој допринос за животну средину, који може бити у облику:

- стварања ауденције за историјске и археолошке знаменитости које могу да обезбеде средства за његову конзервацију;
- заштита шумских области које су велике, али угрожене са нелегалном сечом шума;
- систем превоза треба да буде реновиран и преиспитан;

- увођење еколошки прилагођених домаћих производа (кожа, камен, мермер, дрво и други материјали су у изобиљу у овој области и нису правилно искоришћени);
- зонирање, планирање и коришћење земљишта треба да буде правилно дизајнирано тако да изађе у сусрет потребама туриста, али и да сачува природу и њен пејзаж.

Основни принципи одрживог приступа у туризму

Да би се очувало природно наслеђе, развој мора бити компатибилан, мора да одржава своје битне еколошке процесе и препозна биолошке разноврсности и јединствене биолошке ресурсе. Дизајн, планирање, развој и функционисање објеката треба да инкорпорира принципе одрживости, укључујући микро-обновљиве изворе енергије, топлотне изолације и коришћење рециклираног материјала где год је то могуће. Све већи број локалних, државних и националних влада широм света препознаје потребу и значај увођења принципа одрживог туризма у своје стратешке планове. На тај начин се постиже оптимално коришћење природних ресурса, поштовање друштвено-културних аутентичности заједница домаћина, и обезбеђује се социјално-економска корист, оснажује привреда, постиже бољи квалитет живота за становнике и посетиоце (Драговић и др., 2011). Државни регулаторни системи намећу ограничења на развој који би могли да утичу на поставку, карактер и изглед културног наслеђа. Правна заштита не обезбеђује увек правилно очување древних споменика за будућност и због тога је неопходно да се развије план управљања и да спроведе редовно одржавање, како би се спречило прогресивно пропадање. У Босни и Херцеговини улога Комисије за очување националних споменика, треба да буде ревидирана и њена одговорност треба да преузме већу власт у циљу убрзавања развоја сајтова који ће привући туристе.

Пошто се туризам надмеће за простор, огорченост туристима може бити евидентна. Друго, утицај посетиоца чине основу вредности људи и локалног начина живота. Средњевековни град је знатно уништен, а само током празника повећан број посетилаца га посећују без икакве контроле. Неки нови елементи су такође уведени. Иначе, поменути утицаји треба да имају позитивне ефекте као:

- број туриста повећава домаћу привреду, генерише приход у циљу побољшавања и очувања постојећих ресурса;
- туризам обезбеђује проток информација и културну размену, јер он обезбеђује контакте и сусрете који доводе до размене робе, услуга и идеја;
- коначно, туризам стимулише домаће уметности, рукотворине и сувенире.

Главни проблеми развоја туризма у БиХ и потребне акције

Једно од главних питања је проблем да се убеди власти на свим нивоима да Босна и Херцеговина има велики туристички потенцијал и као таква треба да буду истражена и експлоатисана.

Зашто туризам?

Постоје многи разлози за развој Босне и Херцеговине у значајну туристичку атракцију у региону. Туризам је данас једна од највећих светских индустрија и једна од њених најбрже растућих привредних грана. Ако се добро усмери, туризам пружа подстицај за изградњу и очување дестинација које имају у понуди: верске објекте и зграде, историјске градове, музеје, сценографију и културни идентитет који се огледа у њеним местима и људима.

Недостатак суперструктурних објеката

У целој земљи имају само два хотела са пет звездица, а већина њих су групи од 3 и 4 звездице, обично попуњени у сезони. Званична стопа попуњености је смешна због сиве економије.

Недостатак инфраструктуре

Босна и Херцеговина је некада била важна раскрсница, јер има геостратешки положај. Земља није повезана са аутопутевима, па чак и изграђени аутопутеви имају најгору репутацију у Централној Европи. Развој овог правца инфраструктуре је неопходно за туризам. Железнице и водени путеви су још гори, а ми сви знамо да је туризам кретање људи од одредишта до одредишта.

Недостатак дизајна и сигнализације

Практично не постоји сигнализација на било ком језику која ће довести потенцијалне туристе или путнике да дођу и посете ову малу државу у срцу Европе. Туристи у Босни и Херцеговини

имају проблема са планирањем својих рута на овом подручју. Нови дизајн и ознаке требају бити правилно и пажљиво осмишљени и примењени.

За развој туризма потребно је развијати три нивоа актера који треба да раде заједно (Doswell, R. 1997, р. 7). Та три нивоа су:

1. Влада која треба да преузме место политике и планирања развоја, те даје општи оквир за сарадњу.
2. Други ниво обухвата организације које се баве туристичким развојем и операције које су на линији фронта, односно хотели, други смештајни капацитети, угоститељске услуге, културна, историјска и сценска атракција, и транспортне услуге.
3. Трећи ниво обухвата читав низ пратећих услуга подршке који могу бити и јавне и приватне као: пошта, царина, медији, трговина на мало, банке, цркве, универзитети итд ...

Разни комитети, савети, радне групе, које представљају јавни и приватни сектор треба да имају координацијску и консултативну улогу.

Влада

Владина туристичка администрација углавном зависи од административног састава земље. Босна и Херцеговина има много нивоа администрације и много влада од локалних до кантоналних, преко ентитетских и коначно на нивоу целе земље. Свака општина има своју туристичку асоцијацију. Слично томе, сваки кантон има туристичку асоцијацију. Оба ентитета имају своју туристичку асоцијацију. На нивоу Босне и Херцеговине не постоји институција која се бави туризмом и игра улогу координатора за целу земљу. Министарство спољне трговине је одговорно за туризам, али игра веома пасивну улогу због неколико разлога. Главни разлог је што туризам је веома исполитизован и користи се агресивно у политичке кампање. Међутим, Министарство нема лице одговорно за сектор а камоли профил те особе, нити постоји закон о туризму на нивоу Босне и Херцеговине. Друго, не постоји стратегија за развој целе земље, а самим тим не постоји стратегија за туризам. Треће, као резултат ова два, туризам добија подршку пасивно без икаквих средстава.

Ниво Влада у Босни и Херцеговини

Имајући у виду ово, ситуација је прилично хаотична. Пошто не постоји стратегија на највишем нивоу, нема закона који се односе на туризам и нема координационо тело, те са владине инстанце препуштени су сами себи, да стварају сопствене стратегије. То је резултирало многим стратегијама и многим пројектима који се преклапају, где су изгубљени и енергија и средстава. Само у последње време владе на различитим нивоима почињу сарадњу и то је добар знак, али далеко од задовољавајућег исхода. Оба ентитета сада имају министарства за туризам, али им недостаје политичка независност, одговарајуће вештине и јасноћа циљева, међувладина сарадња и координација.

Локална самоуправа

Локална управа треба да игра важну улогу у развоју туризма. Она би требало да:

- процени број и дистрибуцију туриста на свом подручју,
- процени будуће промене и њене импликације,
- идентификовање могућности раста,
- процена утицаја туризма на запосленост и приходе у овој области,
- препознавање потребе за конзервацију.

Она такође треба да води рачуна о следећем:

- обезбеђивање рекреативних објеката за туристе (за сада их нема),
- планирање,
- паркинг за аутобусе и аутомобиле,
- маркетинг целе области,
- очување историјских објеката.

У ствари, локална влада треба да буде катализатор регионалне кампање и борбе, у циљу скрећања пажње на своје потенцијале. Она треба да ради исту кампању као и ентитетске, кантоналне владе и њене туристичке асоцијације.

Руралне могућности да би биле експлоатисане од стране локалне заједнице треба да буду идентификоване у циљу да се унапреди животни стандард и промовисање туризма у региону. Иницијатива у овој области требало би да буде осмишљена имајући у виду повезаност микро и малих предузећа. Пре почетка било какве акције потребно је урадити студију и

процену ситуације у руралним (туристичким) дестинацијама, посебно у погледу локације, маркетинга, људских ресурса и опреме.

Босна и Херцеговина има велике природне потенцијале за развој сеоског туризма, али су и неопходна истраживања о другим потенцијалима, имајући у виду да су постојеће мреже ресурса веома слабе и да је неопходно да се направи истраживање како би о могућностима Босне и Херцеговине, могли да науче више домаћи и страни туристи, да квалитетно планирају своја путовања и да се добије квалитет информација о туристичким атракцијама. Главна мета за такво истраживање требало би да буду постојећи капацитети у региону, који имају потенцијал за рурални туризам, у циљу сазнавања о:

- постојећим капацитетима и објектима (станови, бунгалови, куће, собе),
- додатне понуде (рент-а-цар, водичи, преводиоци),
- маркетингу,
- полној структури,
- статусу (запослени, незапослени, радно способни),
- нивоу образовања итд.

Закључак

Са комплементарним економским развојем, туризам је сектор којим се могу превазићи лоше осмишљене баријере економског развоја. Туризам је једна од највећих светских индустрија и највећи услужни сектор. Он је већи од аутомобилске, пољопривредне или електронске индустрије, и 52% туристичких трошкова одвија се у Европи, у поређењу са 21% у Северној и Јужној Америци. Туризам расте најбрже на тржиштима у развоју, као што је Босна и Херцеговина, која се очекује од стране Светске туристичке организације УН да буде једна од најбрже растућих туристичких дестинација у свету до 2020. године.

Једно од главних питања је проблем да се убеди власти на свим нивоима да Босна и Херцеговина има велики туристички потенцијал и као таква треба да буду истражена и експлоатисана. Главни проблем се огледа у недостатку суперструктурних објеката, лоше саобраћајне инфраструктуре, недостатку дизајна и сигнализације, недостатку мастер планова и стратегија за развој туризма, недостатку координације на општинском, кантоналном и ентитетском нивоу и државном нивоу.

Литература

Литературу видети на страни 38.